

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հայրապետական Ա. Աթոռոյ Արարատ փետրուար ամսագրի Տանկանայք բաժնին մէջ Ա. Երուսաղէմի Հայոց Միաբանութեան մասին հետեւեալները կարդայինք.

Ա. — Թէ՛ Վանուց անաեռական մատակարարութեան մասին եղած արտունջները Տ. Ղևոնդ վարդապետ Մադուտեանի գէժ, թէպէտ նախապէս ո՛յնքան իրաւացի չեն երեցեր՝ «բայց այժմ՝ դժբախտարար աննպաստ ցուցում է տալիս Բարդուղէֆ. Թէլեանի աեղեկագիրը»:

Բ. — Թէ՛ «Տ. Յարութիւն Ա. Պատրիարքն իւր կողմից միշտ հաճութեամբ է վերաբեւում Կեդրոնի որոշումներին»:

Գ. — Թէ՛ «Լուսարարապետի ընտրութեան խնդիրը կուսակցութեան կերպարանք է ստացել. Թէ՛ «Տ. Յարութիւն Պատրիարքը խաղաղութիւնը պահպանելու համար հեռագրում է Աղէքսանդրիա Վահրամ վարդապետին, ուր գտնւում էր նա, բայց վարդապետը չի՛ հնազանդում և Ղևոնդ վարդապետի օգնութեամբ և կարգադրութեամբ մեկնում է Աղէքսանդրիայից, և թէ՛ «Այս բանիս վրայ Տ. Յարութիւն Պատրիարքը հեռագրով ինչ հրաժարականը ուղարկում է Պօլսի Պատրիարքարան»:

Դ. — Թէ՛ «Երուսաղէմից հաշուեպահանջ կուսակցութեան գլուխ և Տնօրէն ժողովոյ անդամ Եղիա վարդապետ 23 Միաբանների հետ մի երկար հեռագրով շնորհակալութիւն է յայտնում Կ. Պօլսոյ պատրիարքին Ա. Յարութիւն Պատրիարքի հրաժարականը չընդունուելու համար»:

Պատուարժան Խմբագրութիւնդ հրատարակած է վերոյգրեալները՝ հիմնուած և եթ իլլզանգիլոն լրագրի վրայ՝ որ վերջերս ինչ ինչ պատճառներով, զոր ամօթ կը համարիմ պարզել, հակառակորդաց օրգանի դարձաւ, ի նկատի չառնելով այն ուղղութիւնը, որ կը սպասուի իրաւամբ հրապարակուիլն կարեւոր թերթէ մը, մինչդեռ ուրիշ ազգային կարեւոր թերթեր, հակառակ վերոյիշեալ թիւր ու սխալ ծանօթութեանց, ի վեր հանած են այն ճշմարտութիւնները՝ որոնք, կերեւի, ցայտարուած չեն Պատ. Խմբագրութեանդ և զորս կը փութամբ յայտնել արդարութեան պարտք մը հասուցանելու համար:

Այն ճշմարտութիւններն իր ամեն հողմերովն ի յայտ բերելու համար թէպէտ քիչ մը պիտի երկարի յօդուածս՝ սակայն, զոտահ Պատուարժան Խմբագրութեանդ անհողմնաօրութեան վրայ՝ հաւատարի եմք, որ սիրով պիտի ընդունելութիւն գտնէ Արարատ-ի մէջ ի բուժութիւն գայթակղեալ մարերու:

Ո՛վ որ մօտէն ճանչած է Տ. Ղևոնդ վարդապետ Մազութեանը, տեսած է անոր դործերը, քննած է անոր դործունէութեան յանգամանքները և հետազօտած է անոր մէն մի քայլերը վանական, և այն ալ, Ս. Յակոբեանց նման հնճաւից և բազմակարօտ վանքի մը դործերու ընթացքին մէջ, խղճիւ և սրտիւ պիտի վիայէ, որ Մազութեան վարդապետ այն քաղաքի անձնաւորութիւններէն մինն է՝ որ գիացած է պահել բազմամեամ միաբանութիւն մը օրինաւորութեան սահմանին մէջ, Առաքելական Աթոռոյ Պատրիարք մը՝ իր բարձրութեան մէջ, և, հանգէպ օտար ազգերու և յարանուանութեանց, Կրօնական մեծ Հաստատութիւն մը՝ իր նախանձելի վիճակին մէջ: Այս ճշմարտութեան ամենէն պերճախօս վկան է նոյն Խնքն Ն. Ս. Օժութիւն Վեճափառ Կաթողիկոսն ամենայն Հայոց, որ՝ ցնրքան մնացած է երուսաղէմ, ահանաւես է եղած անոր ամեն դործաւորութեանց և միշտ յարգանօք ու դովեալիւք խօսած է անոր վրայ, թողունք բարձրատիճան ալիշ եկեղեցականներ և աշխարհական կարևոր անձնաւորութիւններ՝ որոնք բանիւ և գրով յայտնած են թէ՛ Յ. Ղևոնդ վարդ. Մազութեան Ս. Յակոբեանց հոգին է ապրեւել:

Տրտունջներն ուրեմն՝ որ կրկան այժմ այդ վարդապետին դէմ, իսկապէս նախանձու և վրիժուց արդիւնք են, որ ի յայտ կուգան Տնտեսական մասակարարութեան, կամ հաշուական խնդիրներու քողին ներքեւ, ըստ որում, այս խնդիրները միայն կարող են ժողովրդական քննդատութեանց հոսանքին մասնել բարձր կարողութիւններով օժտուած եկեղեցական մը, որ ոսկայն հեռու է այդ խնդիրներէն՝ ինչպէս պիտի բացատրենք վերջ:

Երբ Վանուց տնտեսական մասակարարութիւն կըսենք, պէտք է՛ կարծել, թէ այդ՝ իր բովանդակութեամբը, Տ. Մազութեան վարդապետի ուղղակի պատասխանատուութեան ներքեւ է: Ընդհանառակը՝ տ. Մազութեան վարդապետ վանուց ելմանց տեսուն է՝ որ հաշիւները կը կարգադրէ, ելմացոյցը կը պատրաստէ, իրաւունք ունի եղած ծախսերու մասին իր ղեկավարութիւններն ընելու, և, իւրեւ Առեւտրաւ միանգամայն Տնօրէն ժողովոյ, ի կարգ և յուղղութիւն հրաւիրելու զանոնք, որոնք

դեր ունին մատակարարական դործառնութեանց մէջ: Բայց այտի՝ իր պարտականութիւնն է վանուց տաշեկան ելմուտքը հաշուեկշռել և Ս. Պատրիարքին հետ Տն. Ժողովոյ վաւերացմամբ ներկայացնել զայն ամ ըստ ամէ վանական Ընդ. Ժողովոյ՝ որ հանդերձ տեղեկագրով կուղարկէ զայն Կ. Պօլսոյ Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովոյ: Ահաւասիկ այս է միայն Տ. Ղեկնի վարդապետ Մագսուտեանի պաշտօնն ու պատասխանատուութիւնը, որոնց մէջ երբէք չէ՛ թերացած՝ ինչպէս պիտի բացատրենք:

Վանուց Տնտեսական մատակարարութեան գործոյն մէջ ուղղակի պատասխանատու են Վանուց Թարգման վարդապետը, մատակարարը իր ծախսարար պաշտօնեային հետ մէկտեղ, Դրացոյց Տեսուչը, Տպարանի Տեսուչը, Ս. Յարութեան Տեսուչը, Բեթլէհէմի Տեսուչը, Յոպպէի Տեսուչը, Ս. Փրկչի և Ս. Ասատուածածնայ Տեսուչը, Դամասկոսի Տեսուչը, Դիւանատունը, Հանդերձատունը, Մօմատունը, Կալուածական նորոգութեանց շինուածապետ պաշտօնեան, և, աւելցուցէք այս ամենուն վրայ, նա՛յն Պատրիարքարանը, որուն ամսական ծախքը Ս. Պատրիարքին սպասարկին ձեռքով կրէլայ:

Վանուց Տնտեսական մատակարարութիւնը հետեւեալ կախում ունի միայն սոյն վերոգրեալ տեսչութիւններէն՝ որոնք Տն. Ժողովոյ մէջ քուէից տուաւ իր իշխանութեամբ կրնարուն և Ս. Պատրիարքին կողմէ կը վաւերացուն և կը հաստատուն: Իւրաքանչիւր Տեսչութիւն կամ մատակարար ու ծախսարար պաշտօնեայ՝ իրեն համար Տնօրէն Ժողովէն վաւերացեալ ու սահմանեալ տարեկան պիւտճէն ունի, որմէ աւելի կամ նուազ ծախք մը ցոյց տալ տեսուչ պաշտօնէին խղճէն ու զգացումէն կախում ունի: Իւրաքանչիւր տեսչի ձեռք ամօրեայ ծախուց համար յանձնուած է մասնաւոր տետրակ մը՝ կնքեալ և վաւերեալ, զոր ի վերջ ամսոյն՝ իր կողմանէ ստորագրեալ, կը ներկայացնէ Ս. Պատրիարքին, որ յետ քննութեան և Տն. Ժողովոյ մէջ վաւերացման, կը հրամայէ նոյն տետրակին մէջ նշանակուած ամօրեայ ծախուց վճարումը:

Արդ, այս ամենը իւրաքանչիւր տարւոյ շրջանին մէջ կատարուելէ յետոյ, Ելմտից Տեսուչը, վանական տարեգլխին, որ միշտ մայիս ամսոյ 1ին կսկսի, բոլոր տեսչութեանց և ծախսարար պաշտօնեաներու ամսական ելմտից վերոյիշեալ տետրակներէն Վանուց տարեկան ելմտից հաշուեկշիւը կը կազմէ,» զոր Տն. Ժողովը՝ իր նախագահ Պատրիարքին հետ մանրագննին քննութեան առնելէ յետոյ, կը վաւերացնէ իւր անգամոց ստորագրութեամբը, վանական Ընդհ. Ժողովոյ ներկայացնելու հա-

մար, զոր պիտի դործադրէ Պատրիարքը:

Այս դործողութիւններն ամբողջովին կատարուած են և ռաիւոյն չէ՛ ներկայացուած վանական Ընդհ. ժողովոյ, և այդ թերութիւնը չէ՛ կարելի Տ. Աւանդ վարդապետ Մագսուտեանի վերադրել, ըստ որում, այն օրէն ի վեր, յորմէ հետէ պետական հրամանաւ դադրած են և Պօլոսոյ Ազգային Ընդհ. ժողովոյ դուռ մարումները: Ս Յարութիւն Պատրիարքն ալ գրեթէ, իբրեւ թունդ պահպանողական մարդ, գաղթեցուցած է բացի ընտրական առիթներէ՝ ուրիշ ո՛ր և է պատճառաւ վանական Ընդհ. ժողովներու դումարումները, մանաւանդ թէ՛ երբ Յարութիւն Պատրիարքը մօտէն ճանչցող անձնաւորութիւններ կան, իսկոյն պիտի համոզուին թէ՛ Ն. Արքայութիւնը խօսք կուզեմ ըսողներուն ակորժող մարդ չէ, նա կը սիրէ աւելի իրեն վերապահել ամեն որոշում ամեն վճիռ, ամեն խորհուրդ՝ քան այլոց խորհուրդներուն հետեւել: Աւրեմն հաշուեպահանջները ուղղակի Տ. Աւանդ վ. Մագսուտեանէ, իբրեւ ելման տեսէ, ո՛ր և է հաշուեպահանջելու իրաւունք չունին. պէտք է պահանջեն Ս. Պատրիարքէն և հաւաքաբար Տն. ժողովէն, որոնց քով կը մնայ ամբողջ տարեկան հաշիւները քննուած ու վաւերացուած: Այստեղ հարցում մը կը ներկայանայ. — Որո՞նք են այդ հաշուեպահանջները . . — Նոյն ինքն անոնք՝ որոնք իրենց պահանջած տասնամեայ հաշուական դործողութեանց մէջ ամենամեծ դերը կատարած են՝ իբրեւ թարգման, իբրեւ մատակարար, ևն, ևն: «Հաշուոյ մէջ զրոյ մ' ալ կերթամ կուէլցնեմ» կը գոչէր 1895—1902-ի թարգման վարդապետ մը—ամեն անգամ երբ Պատրիարքը ինձ հայհոյէ և կամ զիս ապտակէ», և սակայն այժմ հաշուեպահանջ մարմնոյն անդամակիցն է եղած, և այլն ըստ կարգին. ուստի եթէ զեղծում մը կայ, այդ իրենց ներկայացուցած հաշուական տետրակներուն մէջ պէտք է փնտռել և ո՛չ թէ Աւանդ վարդապետէ պահանջել, որուն բազմիցս բողոքները «ձայն բարբառոյ յանապատի» մնացած են առ սիրաշահութեան:

Աւրեմն յայտնի ճշմարտութիւն է թէ՛ տրտունջները, որ կըլլան այժմ Տ. Աւանդ վարդապետի դէմ, հաշուեպահանջութեան քողին ներքեւ մի տարբեր խնդիր է, զոր Բարդող Լ. Ք. Քէլեանի անգեկադիրը, բարեբախտաբար թէ գժրախտաբար, չէ՛ կարող օշնչացնել՝ որքան որ աշխատի գլուխադիտական լեզուով նոյն տրտունջները հաստատել իբրեւ հաշուեպահանջական:

Այս ճշմարտութիւնը պիտի պարզէ երկրորդ հարցը՝ թէ «Տ. Յարութիւն Ս. Պատրիարքն ի՞նչ կողմից միշտ հաճութեամբ

է վերաբերում Կեդրոնի որոշումներին»:

Տ. Յարութիւն Ա. Վեհապետեան, իբրեւ Առաքելական Աթոսոյ Պատրիարք՝ իբրեւ անկախ մի հոգևոր իշխանութիւն, զոր անջնական նախանձայագութեամբ կը պաշտպանէ Ն. Ամենապատուութիւնը առաւել քան իր նախորդները, երբէք «հաճութեամբ չէ՛ վերաբերում Կեդրոնի որոշումներին», ինչպէս կը կարծուի:

Մասնաւոր տետրակ մը հրատարակելու չափ երկար պիտի ըլլար մեր այն յօդուածը՝ եթէ այս ճշմարտութիւնը յայանելու համար մանրամասնութեանց մանէինք, և սակայն հարկ է մի համառօտ բացատրութիւն տալ թէ՛ ինչո՞ւ համար Ա. Յարութիւն Պատրիարք, հակառակ իր անդրդուելի սկզբունքին, ընկճուած այժմ բռնապետիկ հանդամանքներու հանգէպ՝ ստեպուած է երևութապէս համակերպիլ Կեդրոնի որոշումներուն:

Իրաց ներկայ վիճակը՝ ըսողատամբը անցեալին, պարզապէս ցոյց կուտայ թէ՛ Տ. Յարութիւն Ա. Պատրիարք չէ՛ այլ ևս այն անձնաւորութիւնն, ինչ որ էր մէկ երկու տարի առաջ. նա այժմ կը կառավարուի քան թէ կը կառավարէ: Ն. Արքայնութիւնը, ըսենք իբրեւ բարի մարդ, չէ՛ ուղած երբէք հակառակ կամօքին գործել իր մէկ սպասուորին՝ որ մանաւանդ իր կենաց երեկոյթին մէջ այնքան խնամօք կը գուրգուրայ իւր վրայ, և ճիշդ այդ սպասուորն է, որ տասներկու տարիներէ ի վեր առիթ մը կը փնտռէր վրէժ լուծելու Տ. Ղևոնդ վարդապետ Մագսուտեանէ, այս պատճառաւ որ՝ 1892 ին, երբ Ն. Ա. Ստեփան Վեհափառ Հայրապետ տակաւին Ա. Երուսաղէմ կը գտնուէր, յիշեալ սպասուորը պատրիարքարանի մէջ իր մէկ դատապարտելի ընթացքին համար բանտարկուելէ յետոյ, Տ. Ղևոնդ վարդապետի նախաձեռնութեամբ արաքսուեցաւ վանքէն և սակայն Ա. Պատրիարքին աղաչանաց վրայ դարձեալ ընդունուեցաւ երկու երեք ամիսներէ ետքը:

Նորամուտ մէկ քանի միաբան արեղաներ, իրենց անձնական շահուն համար և վանական վարչութիւնը իրենց իշխանութեան տակ ձգելու փառամոլութենէն մղուած, յաջողեցան այդ առիթը ներկայացնել յիշեալ բարեճադիկ փոքրաւորին և զՄագսուտեան տապալելու համար հաշուեպահանջութեան խնդիր մը երևան հանեցին: Մագսուտեանի դէմ անոր վրէժ-խնդրութեան բուռն մարմաջը որդէն ծանօթ ըլլալով իրենց՝ իբրեւ ախոյեան յառաջադրեալ այդ գործին, ձեռք առին յիշեալ սպասուորը, որ ի վաղուց ախրացած ըլլալով Պատրիարքին սրտին վրայ, պիտի կրնար ո՛ր և է միջոցներով մերձեցնել

դանոնը Ն. Արբաղնութեան, և այսպէս ահա՛ պարզուեցաւ զբռնակը առաջին անգամ Ա. Եկեղեցւոյ մէջ, անցեալ 1903 տարւոյ Բուն բարեկենդանի շաբաթ երեկոյ և կիրակի առաուն, երբ անպատկառ կերպով յարձակեցան ծառ. Վարժարանի երգեցիկ աշակերտաց վրայ, իբրև թէ ասոնք եկեղեցական երգեցողութեան ժամանակ ըմբոստացած են եղեր ժամասաց վարդապետին դէմ, որ Ա. Պատրիարքին սպասաւորին հայրենակից՝ Յեւմուշի մըն է։ Ի ներկայութեան Պատրիարքին և բաղմաթիւ ուխտաւորաց ահազին ծեծկռուք մը սկսաւ ժամերգութիւնը զարկեցաւ. Ա. Պատարագը տեղի չունեցաւ և ուխտաւորաց բաղմութիւնը սարսափահար մնաց հանդէպ սոյն քսամունքի իրողութեան ի նախատինս եկեղեցականութեան։

Բուռական չէր այս։ Բովանդակ վանքը, Եօթնեակ մը ամբողջ կռուոյ և դանակոծութեանց անպարէզ դարձաւ յիշեալ սպասաւորին առաջնորդութեամբ, որ ատեն Կիլիկեցի երևելի անձնաւորութիւններ՝ իրենց եկեղեցականներով, իբրև պատգամաւոր եկած էին Նրուսադէմ՝ Սոյ նորընակը Վաթողիկոս Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոսն իր Աթոռը առաջնորդելու համար։ Ն. Ամենապատուութիւնն ալ, իբրև բարեկամ Տ. Մագսուտեանի, ո՞չ սակաւ նախատինք կրեց այդ ապաշնորհներէն։ Նրեկուան արեղայի մը առ Ն. Բ. Արբաղնութիւն ուղղած լրբենի մէկ նախակը տակաւին կս'յ ու կը մնայ իբրև յաւերժական դատաւարութիւն իր անողայ և անպատկառ վարմունքին։

Ա. Պատրիարքը՝ իր սպասաւորին սպառնալեաց տակ ճնշուած՝ լռեց այս ամենուն, որմէ քաջալերութիւն դտան յիշեալ բախտախնդիրները ե խռովութիւնը հետզհետէ արժարծեցաւ։

Ճշմարտութիւն մըն է այս, որ եթէ այսօր խաբեք համար ծածկուի, պատմութիւնը սակայն, որ մասնաւոր տեսրակով մը պիտի հրատարակուի ի ժօտոյ, անողոր պիտի մնայ մերկայնելու զայն իր ամեն մանրամասնութիւններովն ու ապացոյցներովը։

Խռովարարք՝ յառաջ երթալով իրենց շահատակութեանց մէջ, ստիպեցին Ա. Պատրիարքը՝ որ հրաժարի ի պաշտօնէն և Ն. Արբաղնութիւնը՝ իր սպասաւորին ճնշման ներքեւ, անց մտածելու թէ ինքը ցիւանս պատրիարք է և թէ Կեզր. վարչութիւնը ձեռնհաս չի՛ երբէք իր հրաժարականն բնդունելու կամ մերժելու, ստիպուած տեսաւ ինքզինքը իր հրաժարականը տալ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքին՝ իբրեւ անկարող դեմ դնելու պատահած խռովութեանց, որմէ օգտուելով խռովարարք, դեր մը

ուղեցին կատարել հետեւեալ հանրագործական հեռագիրն ուղղելով յԱզգ. Դատարխարարան՝ իրենց դիտելու ունենալով Աճէմեան Սարգիս անուն արեւայ մը, որ դժբախտաբար վանուց թարգման ընտրուած էր ոխալ վարչականութեամբ մը: Խռովարարք իրենց հեռագրին մէջ (1903 յետը. 19) անամօթարար կրօնի թէ՛ «Ամեն. Յարութիւն Պատրիարքի հրաժարականը չընդունուի, թէ՛ Իւր կողմէ քննիչներ ուղարկէ», թէ՛ «Վանուց խաղաղութեան վրդովողները Սոյ Վաթողիկոս Սահակ Եպիսկոպոս և Մագուռաեան Ղևոնդ վարդապետն է, որոնք դպրոցի աշակերտները դըդելով՝ վանուց մէջ խռովութիւն ձգելու պատճառ կըլլան, եղբւ: Բաւական չը համարելով այս անպատկառ հեռագիրը, զոր կը ստորագրեն ութ վարդապետք և երկու վարձկան սարկաւազներ, Աճէմեան Սարգիսն ալ՝ իբրև թարգման հետեւեալ հեռագիրը կուղղէ վերոյիշեալ թուականաւ — «Մեր Ա. Պատրիարք Զօր հրաժարականը չընդունուելու համար հեռագրած էմք արդէն: Վարդապետաց կողմանէ Ա. Պատրիարք Զօր հակառակ բան մը չի կայ: Միայն Սահակն ու Ղևոնդն են որ Պատրիարք Սրբազանին իշխանութիւնն ու ազդեցութիւնը բեկանելու համար հնարներ ի գործ կը դնեն: Կը խնդրենք որ քննիչներու փութով առաքման համար Ձեր հայրական հոգածութիւնը ի գործ դնէք:

Օրմանեան Սրբազան՝ երկուստէք քաշուած հեռագրերէն ուսումնասիրելով խնդիրը և զգալով խռովարարաց դաւերն ու սպառնալիքները, յետըվար 20, 1903 թուով հետեւեալ ազդեցիկ հեռագիրը կուղղէ երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Գեր. Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոսի. — «Հեռագրաւ ծանուցինք թէ՛ Ն. Ամենապառաւութեան Ա. Պատրիարքին հրաժարականը չընդունուիր: Մէկ քանի վարդապետներ՝ հեռագիրներ ակղացնելով, իրենց շափեմ ու սանմանեմ դուրս անպատեմ լեզու զործածած են: Իմացուցէք իրենց, որ իրենց սահմանէն դուրս չելլեն, հակառակ պարագային՝ պիտի պատժուին:»

Մէկ կողմանէ Կ. Պատրիարքին սոյն հեռագիրը և միւս կողմանէ Ամեն. Տ. Սահակ Վաթողիկոսի մեկնման զբաղումները և յետոյ նորընտիր լուսարարապետ Անուշեան հանդուցեալ Գաբրէլ վարդապետի Պաղդատին ժամանումը, վերահաս Ա. Զատիկ տօները և ասոնց յաջորդող Լուսարարապետին անմիջական մահը՝ առ երևոյթս պահ մը մը դադար տուին խռովութեանց, մանաւանդ որ Ազգ. Կեդ. Վարչութիւնը՝ իր Պատրիարք հախաղաչին հետ մէկտեղ՝ կը դատապարտէր յիշեալ խռովարարները իրենց ապօրէն ընթացքին համար: Վկայ է այսմ Տ. Օրմանեան

Ս. Պատրիարքին 25 մարտ 1903 և 1024 թուահամարաւ առ Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոս ուղղեալ ընդարձակ մէկ պաշտօնագիրը, որուն, ի մէջ այլոց, մէկ քանի հարեոր հատուածները մէջ կը բերենք հոս, իբրեւ ապացոյց ըսածներու ճշմարտութեանը:

«Ժողովը նկատեց թէ—կրտէ Ս. Օրմանեան Պատրիարք—այս տասներեքները, որք Միաբանութեան երիցագոյն անդամներն ալ չեն, կարի յանդուգն լեզուով և յանձնապատասխան ոճով կը դատաւիեան միաբանութեան գործերը, մինչ Ազգ. վարչութեան ծանօթութեամբ յիսունէ աւելի են վանուցդ ձայնատէր միաբանները և ասոնց հազիւ մէկ բառորդն են բողոքարկուստորադրողները, հետեւաբար ... երբ յայտնի փոքրամասնութիւն մը կըսուի յանդուգն լեզու գործածել և պատշաճից հակառակ բացատրութիւններու մտնել, շատ անգամ զազալիար կստայ իր վրայ, եւ լոկ կիրք մը առած ըլլալը կը յայտարարէ և կը վկայէ»:

Օրմանեան Սրբազան կը յաւելու միանգամայն:

«Ամեն. Տ. Յարութիւն Սրբազան Պատրիարքի հրաժարականը պատմած տառնին՝ կը սնդեն շարաթ և կիրակիի դէպքերուն վրայ, և ասոնց իբր անմիջական հետեանք կը յայտնեն հրաժարականի հեռագիրը, մինչ հեռագիրը տրուած է չորեքշաբթի օր, և Պատրիարքարանի թատր եղած անորակելի արարքներէն ետքը, որոնց մասին խոր լռութիւն պահուած է տասներեքներու գրութեան մէջ: Պատմութեան այդ ծամածռութիւնը բաւական է ցուցնել թէ՛ հրաժարականը հետեանք է ո՛չ թէ աշակերտաց բռնած ընթացքին շարաթ և կիրակի օրերուն մէջ, զի ենթադրելի իսկ ալ չէ, որ պատրիարք մը քանի մը տղոց արարքէն ցաւելով հրաժարականի յետին միջոցին դիմէ, այլ՝ հետեւանք է ձայնաւոր միաբաններու կողմանէ նոյն չորեքշաբթի օր բռնուած ընթացքին, որք նոյն իսկ պատրիարքարանի յարկին մէջ պատրիարքի ներկայութենէն չպատկառելով, պատրիարքի իշխանութեան և դործունէութեան կը միջամտեն, և իբր Պատրիարք հրամաններ արձակելու և կամբերնուն կատարման բռնանալու անշուք յանդիմութիւնը կը գործեն: Այդ պատճառով բուն եղելութիւնը և անոր իմաստը խարդախել ուզողներուն խօսքը չէ՛ կրցած Ազգ. վարչութեան վրայ լաւ տպաւորութիւններ գործել»:

«Ոչ նուազ հակասութեան մէջ կիշնան—կը կրկնէ Ս. Օրմանեան—այդ տասներեքները և դադարնի կիրքերէ մղուած լինելնին կը յայտնեն, երբ բոլոր ըրած պատմութիւննին եղե-

լու թեանց մանրամասնութիւնները եկեղեցւոյ և վարժարանաց աշակերտներու և անոնց տեսչին շուրջը դարձուցած առեւնին, յանկարծ անձեր և դերեր շրջելով, Սահակ Կաթողիկոսի և Ղևոնդ վարդապետի անուանները կուտան, ինչպէս որ իրենց հեռագրին մէջ ալ ըրած էին, և, աշակերտներուն ու տեսչին վրայ գրածնին մոռնալով, այդ երկուքը իբր շարժիչ և յուզիչ կամբաստանեն: Եթէ երբէք այդ երկուքին հնար լինէր ներքին համամասութիւն կամ գաղանի զրդման ամբաստանութիւն ըսել, պէտք էր որ այդ կէտը քննութիւնը յառաջ բերէր և իրենք չէին կրնար քննիչի և դատաւորի դերը, կամ թէ կերպով մը խորհրդոց սրտագէտի ձեռքը ստանձնել և ասով իրենց գործոց և խօսից մէջ ուղղամասութեան բացահայտութիւնը ապացուցանել: Կէտ մը՝ զոր մեծ ցաւով նեմաբեց Ազգային Վարչութիւնը եւ ղժբախտաբար չիրցաւ նպատակաւոր դատարան կազմել՝ ճանաչելու և իրաւունք տալու:

Հաշտական խնդիրներուն գալով Կեդր. Վարչութիւնը հետեւեալ կերպով կը հերքէ եղած ամբաստանութիւնները վերոյիշեալ պաշտօնագրին մէջ. — «Հարկաւ — կըսէ — իրենց անվայել ու անիրաւ ընթացքին զգալով է, որ տառներեքները յանկարծ վերջին դիպուածներուն խնդիրը թողլով, եօրր տարիէ ի վեր մնացած նաչիւններու խնդիրը յատկէ կը բերեն: Այդ ուսումը որչափ և խնդրոյ նիւթ եղող դիպուածներուն հետ կապ չունի, և խնդիրը ուրիշ գիտելի վրայ տանելու յայտնի մտադրութիւնը ցուցնէ: Ազգ. Վարչութիւնը չուզեց բոլորովին լուրջութեամբ անցնել, և այդ մասին ալ իւր կարծիքը յայտնել: Միաբանութեան Պետք եւ պատասխանատու գլուխը Պատրիարքն է, և ինչ որ ներքին գործոց կարգադրութեան կը պատկանի, անոր պէտք է ուղղուի և անոր կարգադրութեան ենթարկուի: Եթէ միաբանութիւնը կը կարծէ, որ այդ մասին իւրաքանչէր մը ունի, կընայ իր ասուած մեծամասնութեամբ և օրինաց սահմանին և պատշաճից պայմանի ներքին իւր խնդիրն առաջադիւնել: Խնդրարկուք կը յիշատակեն ժողովներու մէջ այդ բանին խօսուած և խոստում եղած լինելը, բայց այդու ուղղակի Ս. Պատրիարքը ամբաստանած կը լինին՝ իբր կանոնադանց և խոստմանց . . . »

Տ. Օրմանեան Ս. Պատրիարք խռովարար խումբին զանազան անշնորհք արարքները կշտամբելէ յետոյ՝ կը վերջացնէ իր պաշտօնագիրը հետեւեալ կերպով.

«Եհա այս կէտերը — զորս յանուն Ազգ. Կեդր. Վարչութեան կը յանձնարարեմք Ձեր Ս. Եղբայրութեան հաղորդել այն տառներեքներուն, որք մեզի ուղղուած նամակը ստորագրած են:

Զենք ուղեր մտնել ասոնց իւրաքանչիւրին առանձինն առանձինն զարծած արարֆներուն, որոց մէջ յաւանէ յանուանէ զզիզ գործերու եւ յարձակումներու ելն— ի համար մեղադրեալներ կան, բայց ասոնք ճշտել եւ սաստել Ումեն. Տ. Յարութիւն Ս. Պատրիարքին կը պատկանի, իսկ ինչ որ աշակերտաց համար կը զուրցուի, որչափ եւ ինչ ինչ կէտեր եւ պարագաներ կարենան գիտադու թեան արժանի լինել, սակայն դեռ եւս անփորձ աշակերտ շատ եւ կմնան, երբ փորձառու կարծում Վարդապետներ նման գործերու օրինակ տուող եղած կրնան:

Արդ թէ՛ մինչեւ ցայս վայր մեր գրածներէն եւ թէ՛ Կ. Պօլսոյ Ս. Պատրիարքին եւ Կեդր. Վարչութեան վերոյիշեալ ուսումնասիրութենէն Պատ. Խմբագրութիւնդ լիովին տեղեկացաւ թէ՛ յարուցուած խնդիրը իսկապէս հաշուական խնդիր չէ եւ թէ այդ մարդիկ լոկ նպատակակէտ ունին՝ իրերայաջորդ շփոթութիւններով մշուշի մէջ օրսի ելնել, հետեւեալ մինչեւ ցայս վայր, յորում կը հասնի պատրիարքական վերոյիշեալ վճռական պաշտօնագիրը ո՛չ Տ. Յարութիւն Պատրիարք եւ ո՛չ Խառվարարք եւ ասոնց զրգույ ու քաջալերող մարմինը ձերենց կողմից հաճութեամբ չեն վերաբերում պատրիարքարանի որոշումներին: Այն ժամանակ պատրիարքարանի միջամտութիւնը երուսաղէմապոսական գործերու մէջ աւելորդ եւ ո՛չ—օրինական համարուած էր: Ազգ. Պատրիարքարանն ալ զգաց Տ. Յարութիւն Պատրիարքի գաղափարը եւ յանկարծ, հիմնուած արտաքին տեղեկագիրներու վրայ եւ քիչ մ'ալ արքեպիսկոպոսներով, ըսաւ այն որոշանդատ տատումը, զոր մէկ քանի օր յառաջ դատապարտելի կը նկատէր: Թողուց այն ապօրէն արարֆներու, յարձակումներու, վայրագ ասելարեանց, չափազանց եւ անսահման վրեժխնդրութեան ծանր խնդիրները, զորս ուղղամտութեան քաջակայանքին կը նկատէր եւ մեծ ցաւօք կը նշմարէր, զգաց թէ՛ Տ. Յարութիւն Պատրիարք, թէպէտ յո՛չ կամաց, սակայն ճշման ներքեւ պարտաւորեալ է Խառվարարաց կողմը բռնել, սկսաւ Տ. Յարութիւն Պատրիարքը վաղաքէ՛ւ իր օձիքը փրկելու համար իրաւասութեան խնդրէն եւ այսպէս անուղղակի կերպերով տեսակ մը քաջալերութիւն տալով հակառակորդաց՝ աւելի կնճռոտեց խնդիրը՝ հակառակ իր ներքին համոզման: Հակառակորդաց ուղածն ալ այս էր, այն է պատրիարքարանը իրենց կողմը քաշել ազդեցիկ եկեղեցականի մը միջամտութեամբ, եւ ապագայ խժըրծներէ ազատ մնալու համար՝ Տ. Յարութիւն պատրիարքը սիրաշահել՝ իրբեւ պետական վրտահելի մարդը, ըստ որում կայս. Վառավարութիւնն ալ, երկուստէք քաշուած հեռագիրներէ, որոնց պատճենները

սովորաբար կայս. պալատ կը տրուին, սկսած էր ուշադրութիւն դարձնել Երուսաղէմի վանական սոյն խռովութեանց, — հետեւեալը Տ. Յարութիւն պատրիարք ի գոհացումն իր պաշտպանեալին, ստիպուեցաւ գոհացում տալ նաեւ պատրիարքականի սրոշումներուն և հաճութեամբ վերաբերուիլ» անոնց:

Հակառակորդք ի յագուրդ չափ մարտելով ցայս վայր իրենց ամեն անպատկառ արարքները և օգտուելով պատրիարքարանի յանկարծակի շեղումէն, Երուսաղէմի պատրիարքարանի ձեռքով՝ իրենց ձեռք խաղալիք դարձուցին պատրիարք Տ. Յարութիւն Սրբազան Վեհապետեան, որ իր խոր ծերութեան մէջ, իբրեւ իր միակ կարծեցեալ խնամատարէն, դիւթուած էր իր այդ սպասաւորէն և բռնաղքօտուած կը կարծէր զինքը, տեսակ մը ունակութեամբ կամ նախապաշարմամբ, համակերպելու անոր ամեն խորհուրդներուն, մէջ ևս այդ սպասաւորն էր պատրիարքը ե ո՛չ Տ. Յարութիւն Վեհապետեան, ժամանակի սոյն անդրդուելի անձնաւորութիւնը, Կ. Պոլսոյ և Երուսաղէմի հռչակ հանած սոյն կորովի և անվեհեր հերոսը, որ այժմ գերի դարձեր էր տկար սպասաւորի մը ձեռքը:

Վախճանմամբ նորընտիր լուսարարապետ Տ. Պարրիէլ վարդապետ Անուշեանի, ուրիշ նոր լուսարարապետի մը ընտրութիւնը ամենէն նպատառաւոր պայմանը պիտի ըլլար հակառակորդաց համար՝ իրենց յառաջադրեալ նպատակին իրագործմանը, և ահա՛, յետ 1903 ի Ս. Զատիկի յինանց օրերուն, կը յուղեն այդ խնդիրը, որմէ յառաջ կուգայ Դ. հարցը թէ՛ «Լուսարարապետի խնդիրը կուսակցութեան կերպարանք է ստացել» և չն»:

Արդէս զի բացայայտուի ճշմարտութիւնը թէ՛ լուսարարապետի խնդիրը իր ուղղութեամբ ու կանոնաւորութեամբը կուսակցականն որ և է հանգամանք ստանալէ շատ հեռի է և թէ՛ հակառակորդներն իրենք են, որ առ չարաշահութեան, կուսակցական հանգամանք տուած են, հարկ կը զգանք, այդ մասին ալ համառօտ բացատրութիւն մը տալ:

Նախկին լուսարարապետ՝ Տ. Սահակ արքեպիսկոպոսի տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս ընտրուելէն յետոյ, Անդշեան Տ. Պարրիէլ ծ. վարդապետ՝ Պամասիոսի նախկին տեսուչը, որ Պաղատա կը գանուէր, քուէից բացարձակ առաւելութեամբ լուսարարապետ ընտրուեցաւ Ս. Աթոռոյ, ընտրութիւն մը, որ հաճելի չի թուեցաւ իսկապէս ո՛չ Տ. Յարութիւն պատրիարքի, որ ինչ ինչ պատճառներով վշտացեալ էր ընտրուած անձին դէմ և ո՛չ միաբանութեան ողջախոհ մասին, որ լաւ կը ճանչէր Անդշեանի ան-

հանդարտ բնութիւնը՝ փորձը առած ըլլալով նախընթաց դէպքերու մէջ: Հակառակորդները նկատաւէս և ջերմապէս ամեն ջանք ի գործ դրին՝ յաջողցնելու համար այդ ընտրութիւնը: Թէպէտ նկատառութեան շատ կէտեր կային այդ ընտրութեան մէջ, սակայն երևութապէս ըստ օրինի հաւարուած ընտրութեան մը հանդէպ՝ ոչ ոք ուղից ձայն հանել և այն Գաբրիէլ վարդապետ, որ ուխտեալ թշնամին էր Մագսուտեան վարդապետի, սիրով ընդունուեցաւ այս վերջինէն՝ իբրև օրինաւորապէս ընտրեալ լուսարարապետ:

Դժբախտաբար, ինչպէս այն ատեն հեռագրեց, հիւանդ էր Անոյշեան և չէր կարող անմիջապէս ճամբայ ելլել՝ երկար ուղևորութիւն մը ընելու մինչեւ երուսաղէմ, սակայն հակառակորդք, որ զանազան միջոցներով յաջողուցներ էին անոր ընտրութիւնը, հեռագիր հեռագրի վրայ տեղացնելով Պաղդատ, յաջողուցին նաև անոր այդ տաժանելի ուղևորութիւնն ու Անուշեան վարդապետ, լքուած ու ջախջախուած եկաւ հասաւ ուր ուրեմն երուսաղէմ՝ Ս. Զատիկէն տասն օր առաջ, 1904 մարտի 27 ին: Ափսոս, Գաբրիէլ վարդապետ Անոյշեան փոխանակ իր առջև բացուած տեսնելու Ս. Յակոբայ Գոնձատունը, նշմարեց իր դերեղմանը՝ բացուած Ս. Փրկչի վ. ս. ց. բակին մէջ, ու լուսեց իր աչքերը վերջապէս: Այսպէս՝ կամեցեր էր Աստուած, զՂեւոնդ վարդապետ կործանելու համար ընտրուած լուսարարապետը, Տ. Ղեւոնդ վարդապետի գրկաց մէջ աւանդեց հոգին՝ օրհնելով անոր հագածութիւնն ու արքնութիւնը:

Տարարախա հանգուցեալին քառասնօրեայն գոնէ չէր աւարտած՝ և ահա հակառակորդք նոր ընտրութիւն մը փութացնելու համար ամեն հնարք բանեցուցին՝ ի լրումն իրենց դորժօն դերին: Ստիպում ստիպման վրայ կըլլար, բռնադատութիւններ՝ ներքուստ և արտաքուստ իրարու կը յաջորդէին, և, այս անգամ, Տ. Մագսուտեանն էր, որ դէմ կը կանգնէր այդ փութացուցման. չէր ուղեր որ լուսարարապետի ընտրութիւն ըլլայ՝ առանց ընտրելու նախապէս Տնօրէն Ժողովոյ պահատեալ անդամները և լրացնելու հաշուական խնդրոյս համար հարկ տեսնուած տեղեկագիրը, զոր Պատրաստելու հոգը իր վրայ առած էր ըստ խնդրոյ Ս. պատրիարքին: Սակայն տարբեր էր այն ատեն հակառակորդաց ուղղութիւնը, տարբեր նաև նպատակը: Յառաջ քան ընտրութիւն Անոյշեանի՝ հաշիւ կը պահանջէին և առ այդ զանազան շփոթութեանց ու խռովութեանց պատճառներ կը փնտռէին, որոնց մէջ դատապարտուեցան իբրև

խոռվարար. իսկ հիմայ՝ յետ մահուան Անոյշեանի, որ օրհնութիւն մը եղաւ իրենց, լուսարարապետ կը պահանջեն՝ ըստ որում այդ ընտրութեամբ և եթ պիտի տւարտէր իրենց գործը ու Աւսնդ պիտի տապալէր, ուստի բռնացան իրենց կամքին վրայ, համոզեցին, եթէ չըսենք ճշշեցին, Ա. պատրիարքը, որ անկողնոյ կը ծառայէր և որուն արգելուած էր ըստ հրահանգի բժշկաց, ո՞րեւէ գործի միջամտել՝ չյուզուելու համար, և, վերջապէս յաջողեցան դարձեալ միաբանական ընդ ժողով դումարել: Բայց Աստուած տարբեր կերպով անօրինեց: Անորոգները, որոնց մէջ ակներև կը տեսնուէր հակառակորդաց միակ ընտրելին՝ Սարգիս վարդապետ Աճէմեանը, որ իւր իսկ քուէով իր այլանդակ անձը կը ներկայացնէր իբրև լուսարարապետութեան ընտրելի, ընտրողները, կրօններ, քուէից բացարձակ առաւելութեամբ, ընտրեցին ա. Վահրամ վարդապետը՝ լուսարարապետ Ա Աթոռոյ:

Ժողովին տաննապետ Եղիշէ վարդապետ Զելինկիրեան՝ հրաշակեց սոյն օրինաւոր ընտրութիւնը յանձին Վահրամ վարդապետ Աղարեանի. Ա. պատրիարքը հաստատեց ընտրութեան օրինաւորութիւնը. Պանդակիր կարգաց ըստ սովորութեան, և վիակեց նիստը՝ ստիպողաբար հրամայելով, որ իր կողմանէ շուտով շնորհաւորական հեռագիր մը խմբագրուի և նորընտիր Լուսարարապետը հրաւիրուի մի թով ի պաշտօն: Ինչ որ անմիջապէս կատարուեցաւ:

Այս օր ծայն հանեց, ո՛չ որ ըողորեց: Կատարուած օրինաւորութեան մը հանդէպ ըսելիք բան մը չկար այլ ևս: Ընտրութիւնը կատարուած էր յանձին այնպիսի եկեղեցականի մը, որ իր բաղմամեայ ծառայութիւններովը միշտ օգտակար եղած է Ա. Յակովբեանց դարաւոր հաստատութեանը:

Նորընտիր լուսարարապետը դժբախտաբար նոյն պահուն Աղէքսանդրիոյ հիւանդանոցին մէջ անկողնի կը ծառայէր ու չի կրցաւ անմիջապէս ուղևորիլ յերուսողէմ և սակայն իմացուց հեռագրով թէ՝ «յետ ապաքինման, անմիջապէս ճամբայ պիտի ելլէ, համակերպած ըլլալով Ա. պատրիարքի հրամանին և յարգելով իր միաբանակից եղբարց քուէները»:

Հակառակորդը, յուսախար ու պարտեալ, սկսան մեքենայութիւններ հնարել ու դաւեր լարել ընտրելալին անձին դէմ, սպառնալից նամակներ ուղղել իր հասցէին՝ Աղէքսանդրիա, ոտորագրեալ և անտօրապիր, անուանադիւղէ, հրատարակութիւններ ընել. գաղափարներ պղտորել, միտքեր դայթակղեցնել, որպէս զի Վահրամ վարդապետ ստիպուի հրաժարիլ, սակայն

առ Ս. պատրիարքն իր ուղղութեամբ բողոքներուն դէմ Ն. Արքայապետին նուիրեալ քաջակերական նամակները անգրգռեցի պահեցին զինքը իր ստանձնած նոր պաշտօնին վրայ և այսպէս մինչև վերջը, սպառնալից նամակներ հակառակորդաց կողմէ ու քաջակերական գրութիւններ Ս. պատրիարքին կողմէ, խեղճ մարդը անել բաւիղի մը մէջ ձգեցին:

Արդ, իրաց այս վիճակէն և գործողութեանց այս ընթացքէն Պատ. Խմբագրութիւնը հեշտիւ կզգայ թէ՛ ինչպէս արդէն ըսինք, «Առաքարապետի ընտրութիւնը՝ իր ուղղութեամբն ու կանոնաւորութեամբը, կուսակցական ո՞ր և է հանգամանք ստանալէ չա՛տ հեռի է և թէ՛ հակառակորդներն են որ, առ չարաշահութեան, կուսակցական հանգամանք տուած են.» թէ՛ Սխալ է որ՝ «Տ. Յարութիւն պատրիարքը խաղաղութիւնը պահպանելու համար հեռադուրմ է Աղէքսանդրիա Վահրամ վարդապետին, բայց վարդապետը չէ՛ հնազանդուած. . . . Եւ»: Ընդհակառակը Տ. Յարութիւն պատրիարք միշտ հեռադուրմ է Աղարեան վարդապետի՝ կարեւորութիւն չընծայել հակառակորդաց դրածներուն և դալ իր պաշտօնին գլուխն անցնել: Եթէ Աղարեան վարդապետ քանի մը ամիսներ յետաձգած էր իր ու ուղևորութիւնը, այն ալ ուրիշ բանի համար չէ՛ր, եթէ ոչ, սպասելու համար թէ՛ պատրիարքը՝ որուն բողոքած էր հակառակորդաց բռնած սպառնալից ընթացքին դէմ, վերջ մը տար այդ սուեղծութիւն, ըստ որում խմբագրած էր թէ Ն. Արքայապետին թէպէտ չէր կրնար օրինաւոր ընտրութիւն մը բեկանել հակառակ օրինաց, սակայն սկոած էր la politique de la chevre et du chou-ի քաղաքականութիւն մը ձեռք առնել, մէկ կողմանէ խուսափելով օրինաւոր ընտրութեան մը բեկման ապօրինութենէն և միւս կողմանէ խոնարհելով իր սպասաւորին միջոցաւ հակառակորդաց նոյն իսկ իր պատրիարքական անձին դէմ եղած սպառնալիքներուն: Բայց Տ. Վահրամ վարդապետ, խոհաւանութեամբ ստիպուեցաւ վերջին անգամին ալ պատրիարքին կամքն ստանալ, ստացաւ հրամանը, եկաւ Յոպպէ, ուր կը մնայ կախակայեալ մինչև ցայսօր, ըստ որում, պատրիարքը այլ ևս անկարող եղաւ զինքը երուսաղէմ բերել. . . . Եւ հաւոր էին իրեն դէմ եղած սպառնալիքները, բեկանած էր պատրիարքական ազդեցութիւնը երկդիմի քաղաքականութեան երեսէն. այլ ևս պատրիարքը իր անձին և հրամաններուն տէրը չէր, խողովակն էր դարձած հակառակորդաց արձակած վճիռներուն, հետեալ բար կարելի չէ համոզում գոյացնել թէ «Վահրամ վարդապետ՝ Ղևոնդ վարդապետի կարգադրութեամբ և օգնութեամբ» մեկ-

նաժ է Աղէքսանդրիայէն:

Նոյնպէս սխալ է թէ՛ այս քանիս վրայ տ. Յարութիւն պատրիարքը հեռագրով իր հրաժարականն ուղարկում է Պօլսի պատրիարքարան: Ինչո՞ւ պիտի հրաժարէր պատրիարքը, քանի որ իր հրամանաւ եկած էր Վահրամ վարդապետ: Ինչո՞ւ պիտի հրաժարէր, քանի որ օրինաւոր էր ընտրութիւնն. որուն համակրած էր նոյն ինքը՝ պատրիարքը: Ինչո՞ւ պիտի հրաժարէր, երբ հակառակորդը՝ ընդդիմադիր այդ ընտրութեան, նամակներ և հեռագրեր կը տեղադնէին Պօլսոյ պատրիարքին: Եւ Յարութիւն պատրիարք Աղաբեանի ընտրութեան օրինաւորութիւնը կը պաշտպանէր, որուն ձայնակից էր նաև Օրմանեան Ս. պատրիարքը իր վարչութեան հետ:

Բացայայտելու համար այս ճշմարտութիւնը բաւական է հետեւեալ հեռագիրը, զոր 1903 յուլիս 26 ին Ս. Օրմանեան պատրիարքը կուղղէ Երուսաղէմի պատրիարքին:

«Յաւօք սրտի իմացայ, որ—կըսէ Ս. Օրմանեան—Ձեր վարդապետներէն ոմանք, օրինօք ընտրուած և Ձեր Սրբադնութեան կողմանէ հաստատուած տ. Վահրամ վարդապետի լուսարարապետութեան պաշտօնին դէմ հակառակութիւններ յարուցանելով, Ձեր Ամենապատուութիւնը անհանգիստ կ'ընեն: Յայտնի է, որ իրենց չափն ու սահմանը չի ճանչցող և իրենց բմբոստութեան վրայ յամառող այդ վարդապետները կը գտնեն Ձեր սրբադնութենէն իրենց արժանաւոր պատիժը, հետեւաբար այլ ևս իրենց հակառակութեանց և ընդդիմութեանց վերջ տրուած ըլլալու լուրին կը սպասենք անհամբեր:»

Կայսերական Կառավարութիւնը, որ լիովանակուած հեռագիրներուն վրայօք բացատրութիւն պահանջած էր Կ. Պօլսոյ պատրիարքէն, Ս. Օրմանեան միենոյն ժամանակ հետեւեալ հեռագիրը կուղղէ Երուսաղէմի Վսեմ. Կառավարչապետին վերոյիշեալ թուականաւ:

«Յաւօք սրտի իմանալով, որ Երուսաղէմի վանական վարդապետներէն ոմանք Վահրամ վարդապետի Հայոց վանքի մէջ ստանձնած նոր պաշտօնին դէմ հակառակութիւն հանելով շփոթութեանց պատճառ կ'ըլլան. պարտ ու պատշաճը մեր պատրիարքարանի կողմէ ծանուցինք սրոց որ անկ է»:

Ս. Օրմանեան միենոյն թուականաւ կուղղէ նաև հետեւեալ հեռագիրը հակառակորդ խմբակին՝ «յանուն թարգման Աճէմեան Սարգիս վարդապետի և իր ընկերներուն»:

«Յաւօք սրտի իմացայ, որ Ձեր մէջէն ոմանք կը հակառակին տ. Վահրամ վարդապետի լուսարարապետական օրինաւոր

ընտրութեան դէմ, զոր վաւերացուցած է Ամեն. Ս. պատրիարքը և առ այն շփոթութիւններ կը յարուցանէր: Սոյն հակառակութիւնը՝ որ կրկնում է նախորդ դիպկերում, եթէ երբէք տակաւին շարունակի՝ զիտցած ըլլաք, որ պատճառ եղողները և իրենց չափն ու սահմանը չի ճանչցողները սաստիկ պիտի պատժուին»:

Ահաւասիկ Տ. Յարութիւն Ս. պատրիարքի հեռագրական պատասխանն ալ՝ ուղղեալ առ Տ. Յովնանեան Ս. 1903 յուլիս 30 թուականաւ:

«Ի պատասխան Ձեր Ամենապատուութեան հեռագրին՝ կը ծանուցանեմք, որ այսօր իսկ հեռագրեցինք լուսարարապետ տ. Ահհրամ վարդապետին, որ փութայ ժամանել այսր՝ իր պաշտօնին գլուխն անցնելու համար: Ըստ սրում օրինոյ ընտրած և նաստառած է և վարդապետներէն ոմանց կողմանէ յարուցուած հակառակութեանց մէր կողմանէ քնաւ կարեւորութիւն տրուած յէ և այսպէս ալ կարեւորութիւն պիտի յտուի: Այս մասին Ձեր Սրբադնութեան տարած հոգածութեան առթիւ մեր գոհունակութիւնը կը յայտնեմք»:

Սոյն հեռագիրները ինքնին պերճախօս ապացոյցներ են հաստատող թէ՛ Տ. Յարութիւն Ս. պատրիարքը հրաժարած չէ՝ ոչ Ահհրամ վարդապետի իբրեւ լուսարարապետ Յոպպէ հասնելուն համար, վասն զի պատրիարքին հրաւիրանօք եկած է, ոչ Ահհրամ վարդապետի համար, որ երբէք ո՛ր և է դեր և կուսակցական ոգի չէ՝ ունեցած այս բանիս մէջ: Ինչ որ ըրած է տ. Ահհրամ վարդապետ լուսարարապետութեան խնդրոյն մէջ, ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ, իրեւ անգամ վանական Ընդհ. ժողովոյ իբրեւ ձեռնհաս պաշտօնեայ վանական գործառնութեանց, և, մանաւանդ իբրեւ ատենապետ Տնօրէն Խորհրդոյ, պաշտպանել օրինաւորութիւնը՝ պաշտպանել վանական ընդհանուր ժողովոյ պատիւը իր բարձրութեան մէջ, պաշտպանել ընտրողութեան իրաւունքը եւ չը զոհել յանիրաւի չարաշահութեանց և հակառակութեանց ընտրեալի մը արդար իրաւունքը, ինչ որ նուիրական պարտականութիւնն էր ամեն պարտաճանաչ ու խղճամիտ պաշտօնէի:

Լուսարարապետ Ահհրամ վարդապետին Յոպպէ ժամանումը անակնկալ մը դարձաւ հառակորդաց՝ որչափ նաեւ տ. Յարութիւն Ս. պատրիարքին, որ սկսաւ տատամիլ հանդէպ մէկզմէկ հակասող իրողութեանց: Գծուարացաւ հետզհետէ իր վեճակը, ընդճուեցաւ իրեն դէմ եղած սպառնալիքներէն և ոտիպուեցաւ, ոչ—պաշտօնական միջոցներով, լուսարարապետին ձեռքէն հրաժարական մը կորզելու փորձեր ընել, և այսպէս

երկրի մի քաղաքականութիւն մը ձեռք առնելով, մինչդեռ մէկ կողմանէ ընտրեալին օրինաւորութիւնը կը հաստատէր ի պաշտօն հրաւիրելով զինքը, միւս կողմանէ կը փաղարշէր անոր բոլոր հակառակորդները, սպասելով որ՝ տ. Վահրամ վարդապետ Աղարեան՝ տկարացած իր դէմ յարուցուած մեքենայութիւններէն, լքուած ամենահէն և իրեն անձնական թշնամի տեսչի մը իրաւասութեան տակ, ըստրոլին յուսահատ վիճակի մը ենթարկուելով՝ ստիպուի իր հրաժարականը տալ, առանց, դոնէ, իբրեւ պատրիարք, հրամայելով իրեն որ հրաժարի:

Հակառակորդք տեսնելով, որ իրենց գործունէութիւնը ապարդիւն կը մնայ և թէ միաբանութիւնը հանրագիր հանրագրի վրայ կը տեղացնէ թէ՛ Տ. Յարութիւն պատրիարքին և թէ՛ Աղգային Պատրիարքարան, որ յաներաւ չի կաշկանդէն լուսարարապետը Յոպպէի մէջ և, Աւագ ու ո. Գննդեան տօներուն հետ վաղահաս բլլալով նաև Զատիական հանդէսները, հրամայեն լուսարարապետին, որ երուսաղէմ դայ ու ստանձնէ պաշտօնը, որուն կարևորութիւնը շատ զգալի դարձած էր, — մաքիափէլական զանազան միջոցներով թելադրեցին պատրիարքը, որ դարձեալ իր հրաժարականը տայ: Այս հրաժարականը ժամանակ և միջոց պիտի հայթայթէր իրենց բեկանելու լուսարարապետի ընտրութիւնը՝ մանաւանդ թէ՛ զանազան խօսատումներով արդէն իրենց կողմը հրապուրած էին եղիա վարդապետ մը, որ մէկերկու ամիս առաջ ծանր ամբաստանագրերով ողողած էր պատրիարքարանը հակառակորդաց նկատմամբ և Զիլինիի երեան եղիշէ վարդապետը, որ առանց կարմրելու, մոռցած էր հակառակորդաց կողմէ եկեղեցւոյ և պատրիարքարանի դահլիճին մէջ գլխուն տեղացած կռուիները և առ այդ իր գրած բաղմաթիւ գանգատագրերն ու բողոքագրերն առ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանն:

Արդէն, ինչպէս բացատրած ենք, Պատրիարքարանը, հիմնուած արաբին տեղեկագիրներու վրայ, շեղած էր իր սկզբունքէն և Օրմանեան Արքայան, որ իր 1903 յուլիս 24ի հեռագրով զՍարգիս վարդապետ իբրեւ խռովարկու և նորա համախոհները չափե ու սանձակ դուրս ելած և պատժոյ արժանի կը նկատէր, 1903 օգոստոս 9 ամսաթուով և 1093 թուահամարաւ իր որոշանդոստ ոտուով ըրած էր հետևեալ կերպով:

Յետ խել մը փաղաքշական խօսքերու՝ զորս Ա. Օրմանեան կուղղէր Վեհապետեան պատրիարքին, կարևորութիւն ընծայելով յիշեալ վարդապետին մէկ ամբաստանական հեռագրին՝ և մոռնալով իսպառ նախընթաց պարագաները և յիշեալ Սար-

գլխի վարդապետ Աճէմեանի՝ որուն լուսարարապետութեան համար ունեցած մարմաջ չէր յաջողած յազենալ, բրած խառնակութիւններն և անիրաւ զրպարտութիւնները,—Տ. Սրմանեան Սրբազան—կրօնմը—գրած էր Յարութիւն Ս. պատրիարքին— «Զեր Բ. Սրբազնութեան կը ներկայացնեմք ընդ զոյս նոյն բողոքող միաբանից հեռագիրը նորընտիր լուսարարապետի մասին, և Զեր ուշադրութեան յանձնելով այն ամբաստանութիւններն, որք կը յարուցուն նորընտիր լուսարարապետին դէմ, կը թողումք Զեր իմաստութեան տեսնել թէ ի՞նչ կարժեն և կարգադրել ինչ որ արժան կը դատիք լուսարարապետին պաշտօնին ձեռնարկելու մասին»:

Այս նամակէն յետոյ Պատրիարքարանի կողմէ բաժանացի պաշտօնով երուսաղէմ զրկուած էր գիւանապետ Բարթող էֆ. Թէլեանը, որ նախապատրաստուած ըլլալով, ուրիշ բան ըրած չէր երուսաղէմի մէջ, եթէ ոչ՝ օրերով փակուած մնալ հակառակորդաց հետ վանուց պատրիարքարանի մէջ, անոնց միայն լսել, որոնք հակառակ էին Մագսուտեանի և լուսարարապետի, և չը լսել ու չառնել այն բողոքները, որ կըլլային իրեն յանուն արգարութեան: Զենք ուղեր ծանրանալ Թէլեանի ձախող ընթացքին և իւր ձախողագոյն տեղեկագրին վրայ՝ զոր մատոյց Աղգ. վարչութեան և որ ծածուկ կը պահուի ցարդ հակառակ իւր գիւանատան անգաղտնապահութեան:

Այս ամեն դարձուածները, վերջապէս, որ տեղի կունենային հակառակորդաց կողմէ՝ որոնք յաջողած էին Պատրիարքարանն ալ իրենց կողմը դարձնել, պարտաւորեցին զՏ. Յարութիւն Ս. պատրիարքը՝ համակերպել Պատրիարքարանի որոշումներուն և, առանց հրաժարեցնելու լուսարարապետը, իր պաշտօնէն հեռի պահել զայն, և, ինչպէս ըսինք, երկդիմի քաղաքականութեամբ, յերկուս հետս տատանել՝ որով գործերն հեղհեղէր ընդորովին շփոթ կերպարանք մը ստացան. փոխանակ կիրառման օրինաւոր իշխանութեան մը՝ որով ա. Յարութիւն պատրիարքը պիտի կրնար վերջակէտ դնել սոյն խռովութեանց և հակառակորդաց ծայրայեղութեանց:

Գալով այն խնդրոյն թէ՛ «երուսաղէմից հաշուեպահանջ կուսակցութեան գլուխ և Տնօրէն Ժողովոյ անդամ Եղիա վարդապետ 23 միաբաններին հետ մի երկար հեռագրով շնորհակալութիւն է յայտնել Կ. Պօլսի պատրիարքին. Էլն»—Մենք աւելորդ կը համարենք այս մասին ո՛ր և է խորհրդածութիւն ընել և կարևորութիւն իսկ չենք ընծայեր, ըստ որում Եղիա վարդապետ կոչուած անձին ո՛վ և ո՛րպիսի որ լինելը այն ատեն կա-

ընել կըլլայ ըմբռնել, երբ Երուսաղէմի ներկայ շփոթութեանց սկիզբէն մարդ ձանձրութիւն ստանձնէ հետեւելու Կ. Պօլսի լրացրական հրատարակութեանց, պատրիարքարանի դիւանատան մէջ ամփոփուած Երուսաղէմական ծրարներուն և նոյն իսկ Երուսաղէմի դիւանատան, որոնց մէջ պիտի տեսնուի այդ եղիւ վարդապետը երբեմն իր այժմու կուսակիցներուն ռեսերիմ թըշնամի և այս վերջիններէն իբրեւ «դատողութենէ զուրկ համբաւեալ, մերթ ջերմ պաշտպան և ջատագով Մազսուտեանի, մերթ լուսարարապետութեան միակ հետամուտ, մերթ Ողաբեան Վահրամ վարդապետի ընտրութիւնը յաջողցնող միակ անձնաւորութիւն և այժմ առաջին ռեսերիմ թշնամի և լին. և լին. և այսպիսի յեղյեղուի և իր ստորագրութիւնները լզող և ուրացող անձերու շնորհակալութիւնները կշիռ ունենալ Կ. Պօլսի պատրիարքարանի առջև . . . O tempore, ó mores!

Կաւարտենք մեր այս յօդուածը, որ արդէն բաւական երկարեցաւ և կեղքակացներ մեր խօսքերը սո՛ւ անվիճելի ճշմարտութեան վրայ թէ՛ Ազգային Պատրիարքարանը՝ յեղյեղուի ընթացքով և Տ. Յարութիւն պատրիարք, ճշման ներքեւ եւ յաւամայից, երկդիմի քաղաքականութեամբ, չը պիտի կարողանան ընաւ ձեռք բերել այն խաղաղութիւնը, որ դարաւոր և նուերական հաստատութիւն մը իր մօտալուտ կործանումէն պիտի փրկէ:

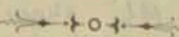
Թէպէտ ծանր է լսել այս ճշմարտութիւնը, այլ սակայն ճշմարտութիւնը միշտ ճշմարտութիւն է. Ծածկել զայն և շողոմել անձեր, որոնք ազգեցիկ դերը կրնան կատարել ու չեն կատարեր, անիրաւութիւն է, որ եթէ այսօր՝ առ շնորհուիս, պատշաճից օրէնք համարուի, պատմութիւնը սակայն անողորմ մնացած է միշտ ու կմնայ այդպիսի անիրաւութեան մը հանդէպ *):

Կիրակոս վ. Մարգարեանց

Միաբան Ս. Երուսաղէմ:

1904 թ. Ապրիլ 12.

Երուսաղէմ:

*) Ծն. իւլ. հրատարակելով Երուսաղէմի միաբանի սոյն նամակը՝ կը ցանկացնէ շնի եւ հակառակ կողմի ձայնն ու փաստերը, որից յետոյ կաշխատեմք առաջ քերել նաեւ մեր ասելիքը: